

TOPlista – a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program sikeres települései

A 2014-2020-as programozási időszak Terület- és Településfejlesztési Operatív Programja (röviden: TOP) azt a célt tűzte ki, hogy a térségi, decentralizált gazdaságfejlesztés által növelje a foglalkoztatást. A gazdaságélénkítést, valamint város- illetve településfejlesztést a TOP helyi feltételek biztosításával kívánja megvalósítani. A települések önkormányzatai által kijelölt fejlesztésekhez a TOP-projektek törekszenek decentralizált módon forrásokat biztosítani, így támogatva azok gazdaság- és településfejlesztési törekvéseit. A 2014-2020-as időszakot tekintve a Terület- és Településfejlesztési Operatív Programban mintegy 1190 milliárd forint áll rendelkezésre, ebből az elmúlt években (2016-2017) több mint 700 milliárd forintnyi támogatást ítétek oda. Kutatásom során azt vizsgáltam, hogy mely települések, illetve megyék milyen arányban részesültek ezen forrásokból, valamint, hogy a hátrányos településekhez, térségekhez tényleg eljutottak-e a felzárkóztatáshoz szükséges források. A vizsgálat a Terület- és Településfejlesztési Operatív Programban sikeresen pályázó önkormányzatokra és az általuk elnyert forrásokra terjed ki. Kutatásom első lépéseként legyűjtésre kerültek az eddig győztes, csaknem négyezer pályázat nyilvános adatai, így a kutatás során harmincezernél is több adat került elemzésre. Az összehasonlító vizsgálatokhoz kiegészítésre került

az adatbázisom a Központi Statisztikai Hivatal demográfiai és gazdasági, valamint az önkormányzati gazdálkodások információival. Elemzés során az adatbázisomat matematikai és statisztikai módszerekkel vizsgáltam, majd az eredmények tükrében fogalmaztam meg következtetéseimet. Elemzésem kiválóan szemlélteti hogyan követi a NUTS II. és III. szinten az odaítélt források allokációja az TOP egyik fő célkitűzését, azaz az elmaradott térségek felzárkóztatását. Habár arányaiban magasabb összegű támogatáshoz jutottak a hátrányos helyzetű térségek, de az alacsonyabb szinteken már komoly egyenlőtlenségek figyelhetők meg az egyes települések forrásallokációja során.

Kulcsszavak: településfejlesztés, gazdaságfejlesztés, uniós források, felzárkózás, forrásallokáció

1. Szakirodalmi háttér

Egyedi (1985) megfogalmazásában „a területfejlesztési politika olyan kormányzati cselekvés, amely – meghatározott célok érdekében – beavatkozik a régiók közötti egyensúlyt alakító erők működésébe. Mind a célok kijelölése, mind a beavatkozási pontok és a beavatkozási módok kiválasztása együttes politikai és tudományos kiválasztás eredménye”. A településfejlesztés körébe tartozik a gazdasági és környezeti folyamatok országos, valamint területi szintű kutatása, a fejlesztési célok tekintetében rövid, közép- és hosszú távú

tervek előkészítése, majd ezek megvalósítása a fejlesztési programok által. További feladatként határozható meg a fejlesztési politika kialakítása, amelylyel a társadalom és gazdaság megújulását idézi elő, mindemellett a hátrányos helyzetben lévő térségek felzárkóztatását célozza meg. A program részét képezi a gazdasági szerkezet megújításán túl a munkanélküliség mérséklése, az ezzel kapcsolatos problémák megoldása. Ezen célkitűzések, illetve a tartós fejlődés érdekében igyekeznek a vállalkozók számára olyan környezetet kialakítani, melyben könnyebbé válik vállalkozások létrehozása, alapítása (Tftv 1996). Az előírásoknak megfelelően a fejlesztési politika kidolgozásánál előtérbe kell helyezni a térségben hasznosítható erőforrások alkalmazását (Hoffman 2015). Az eddig felsorolt kötelezettségeken túl figyelmet kell fordítani az adott terület versenyképességének javítására is, valamint ennek érdekében az innováció és az ágazatok megújítására. Szerkezetátalakítás megvalósításával (új gazdasági területek bevonásával, kevésbé versenyképes osztályok leépítésével) elérhető a foglalkoztatottság növelése, a területi kiegyenlítés előrelendítése. Ezáltal lehetővé válhat a TOP program egyik legfőbb céljának elérése, hogy az elmaradottabb területeken jelentkező feszültségeket csökkentsék és megkezdődhessen a terület felzárkóztatása az ország versenyképesebb térségeihez. A területfejlesztésben számos szereplő érdekelt (állami szervek, önkormányzatok, gazdálkodást végző szervezetek, a természetes szemé-

lyek és szervezeteik). Együttműködési kötelezettségeiket törvény szabályozza.

Ezek a szervek 2012 januárjáig a Területfejlesztési Önkormányzati Társulás, a Kistérségi Fejlesztési Tanács, a Megyei Önkormányzat, a Megyei Területfejlesztési Tanács, a Térségi Fejlesztési Tanács és a Regionális Fejlesztési Tanács voltak, majd a módosulást követően január 1-től a Kistérségi Fejlesztési Tanács helyét a Megyei Területfejlesztési Konzultációs Fórum vette át (Tftv 1996). Tehát a területfejlesztés igen összetett fogalom, melyen az egész társadalom, a már említett szervek és nonprofit szervezetek szerepet vállalnak (Szigeti 2006).

A helyi gazdaságfejlesztés tudatosan beavatkozik a helyi gazdaság életébe. A beavatkozás célja nem csupán a gazdasági növekedés elérése, hanem olyan további minőségi változások megvalósítása, mint a foglalkoztatás bővülése, társadalmi problémák megoldása, hozzáférés újabb szolgáltatásokhoz. Elmondható, hogy a végső célja a lakosság életszínvonalának növelése. Ehhez külső és belső erőforrásokat használ fel. A folyamat elindítója lehet akár egy külső szereplő (pl. az Európai Unió, külső befektető, kormányzati gazdaságpolitika), de jellemzőbb, hogy a helyiek kezdeményezésén alapul. A szakirodalomban nem teljesen egyértelmű a gazdaságfejlesztési folyamat alapvető célja. A már szóban forgó beavatkozások alatt tulajdonképpen sok fejlesztési lehetőséget értünk. Beavatkozásként gondolunk az infrastruktúra, a szolgáltatások, mi több, a vállalkozások fejlesztésére is (Mezei, 2006). Wong (1996) munkájában

a termelékenység növekedését emeli ki eredményként. A helyi kultúra, mint vizsgálati fókusz Syrett 1995-ös munkájában jelenik meg. Ezzel szemben Wilson (1995) megfogalmazásában a helyi közösség kulturális és viselkedési jellemzői mellett a gazdasági faktorok is befolyásolják a helyi gazdaságot. Benett és Krebs (1991), továbbá Bartik (1995) a helyi gazdaságfejlesztés alapfeladatának a munkahelyek teremtését határozzák meg, ezzel emelve a jólét érzetét is.

A szereplők köre meglehetősen széles, így csoportosításuk is igen komplikált, ám Lengyel Imre (2003) négy kategóriába sorolja őket, ezek pedig a helyi kormányzati szektor, az üzleti szféra, a tudástranzfer intézmények és fejlesztő ügynökségek. Ebből adódóan a helyi gazdaságfejlesztés nem csupán a helyi szervek feladata, hiszen a folyamat legfőbb irányítása a kormányzat feladata. A Lengyel-féle „négy lábbon” álló rendszer nem teljes, ugyanis a helyi lakosok mint szereplők nem sorolhatók egyik csoportba sem, pedig igencsak aktív szerepet töltenek be a tevékenység során. Ők akár önállóan, akár csoportot alkotva válhatnak lényeges résztvevőkké, így aztán a későbbiekben civil szervezetekké is alakulhatnak, amely szintén nem sorolható a négy kategória egyikébe sem. Mivel a szereplők között a vállalkozások felelőssége rendkívül jelentős, így kulcsfontosságú szót ejteni a gazdaságfejlesztésben betöltött szerepükről. Kétféle módon történhet ez, egyrészt aktívan részt vesznek a gazdaságfejlesztésben, másrészt pedig célcsoportjai is annak (Kollár 2012).

Összegezve elmondható tehát, hogy a helyi, decentralizált gazdaságfejlesztés fő célkitűzései közé sorolható a belső tényezőkre alapuló gazdaságfejlődési potenciál növelése a fenntarthatóság dimenzióinak (gazdasági, társadalmi, környezeti) figyelembevételével, továbbá a gazdasági és társadalmi szereplők (vállalkozások, önkormányzatok, civilek, egyéb szereplők) összekapcsolása, együttműködésükre való törekvés. Innovatív, ám a helyi viszonyoknak megfelelő és azokhoz alkalmazkodó megoldásokat használ a helyi jövedelemtermelő, illetve tőketeremtő képességek növelése érdekében. Tehát végső célja, hogy az erőforrásokkal (tőke, humán) helyben, a lokális körforgásban való gazdálkodás és a helyi jövedelemtermelő képesség emelése megvalósuljon.

2. Terület- és településfejlesztési Operatív Program

A Széchenyi terv 2020. program részeként a 2014–2020 tervezési időszakban az Európai Unió egy operatív program keretein belül Partnerségi Megállapodást kötött Magyarországgal, így a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program, a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program és a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program az Európai Unió célok megvalósításának elérése érdekében igyekszik teret nyerni. Az Unió magyarországi célkitűzései közé sorolható a foglalkoztatás növelése, a fenntartható energiagazdaság elérése, az éghajlatvédelem, valamint a szegénység és ki-rekesztettség elleni küzdelem is. Ezek a programok feltétlenül szükségese-

hiszen hazánkban a térbeli különbségek már nemcsak megyei, hanem járási szinten is megjelennek. További problémaként merül fel a munkanélküliség térnyerése, amely már nemcsak vidéken, a kisebb településeken, hanem a városokban is megmutatkozik. A TOP elsődleges célja a város-vidék kapcsolat megerősítése és újjáélesztése, hiszen ez rendkívüli módon képes befolyásolni az adott térség versenyképességét. E kapcsolat megújítása révén az elmaradott területek és kistéleplések a fejlesztés fókuszába kerülnek, hiszen ezen állapot további fennállása veszélyeztetné a községek fennmaradását. Megoldásként társadalmi felzárkóztatást és a munkaerőpiacra való bejutást szükséges eszközölni. A TOP beruházási és célterületei Magyarországon a megyék, Pest megyei kivétellel, tehát a „kevésbé fejlett régiók”. Az Operatív Program egyik stratégiai célja tehát a gazdaságélénkítés és a foglalkoztatottság növelése, amelynek érdekében a helyi feltételek megteremtése elengedhetetlen. A vállalkozások munkahelyteremtő képességének ösztönzése által, valamint a munkahelyek elérhetőségének javításával kívánja a foglalkoztatottság emelését elérni. Ezen felül a kisgyermekesek munkaerőpiacra való visszatérését gyermekellátási szolgáltatások által igyekszik segíteni. Támogatást nyújt a helyi gazdasági infrastruktúra fejlesztéséhez, a térségi és turisztikai vonzerő-fejlesztésekhez, továbbá a közlekedésfejlesztéshez, amely a munkaerő mobilitásának megkönnyítését idézné elő. Legfőbb kedvezményezettjei a helyi önkormányzati szervek és

az önkormányzati többségi tulajdonnal rendelkező vállalkozások. A vállalkozásbarát város- és településfejlesztés, valamint az életminőség és a társadalmi összetartozás jelenik meg még a célkitűzések között, ezekhez szintén a helyi feltételek biztosítása szükségeltetik. Ez utóbbi a vállalkozások, befektetők és a lakosság számára vonzó feltételek biztosítására törekszik, ezen felül a fiatalok és a népesség megtartása szerepel a további tervek közt. Ehhez támogatásként a TOP települési környezetvédelmi infrastruktúrafejlesztéseket, szemléletformáló képzéseket kezdeményez. A kedvezményezettek szintén a helyi önkormányzat költségvetést irányító szervei, önkormányzati többségi tulajdonú vállalkozások, a non profit és civil szervezetek, egyházak. A TOP tehát a 18 magyarországi megye, valamint a megyei jogú városok szintjén nyújt támogatást, amelynek során összehangolt fejlesztésekre biztosít forrásokat. A helyi közösség által irányított helyi fejlesztésekre 20-30 akciócsoport áll rendelkezésre, és ez mind a helyi szereplők bevonásával történik.

A Terület- és Településfejlesztési Operatív Program prioritásait és kereteit a 2014-2020-as időszakra vonatkozóan az 1. táblázat tartalmazza.

3. Anyag és módszer

Elemzésemhez mindenképp először egy adatbázis összeállítására volt szükség, ezt két forrásból hoztam létre. Első részéhez a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program győztes pályázóinak adatbázisát gyűjtöttem le a www.palyazat.gov.hu oldalról. A legújítás

1. táblázat: Terület- és Településfejlesztési Operatív Program prioritásai és keretei

PRIORITÁSTENGELYEK	Alap	OP-n belüli arány (%)	Indikatív forráskeret Mrd Ft
1. Térségi gazdasági környezet fejlesztése a foglalkoztatás elősegítésére	ERFA	24,2	298,5
2. Vállalkozásbarát, népességmegtartó településfejlesztés	ERFA	12,0	147,8
3. Alacsony széndioxid-kibocsátású gazdaságra való áttérés kiemelten a városi területeken	ERFA	16,3	201,0
4. A helyi közösségi szolgáltatások fejlesztése és a társadalmi együttműködés erősítése	ERFA	5,0	61,8
5. Megyei és helyi emberi erőforrás fejlesztések, foglalkoztatásösztönzés és társadalmi együttműködés	ESZA	7,3	89,7
6. Fenntartható városfejlesztés a megyei jogú városokban	ERFA, ESZA	31,4	387,0
7. Községi szinten irányított városi helyi fejlesztések (CLLD)	ERFA, ESZA	3,7	45,6
Összesen		100	1 231,4

Forrás: www.palyazat.gov.hu alapján saját szerkesztés

után rendelkezésemre állt a győztes települések neve, a prioritás megnevezése, a megítélt támogatás nagysága, valamint a tervezett projekt összköltsége. A legyűjtésre 2018 szeptemberében került sor, így az adatbázis a 2018 szeptemberéig támogatási döntéssel rendelkező 5744 pályázatot tartalmazta. A prioritásokon belüli megoszlást a 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat: TOP győztes projektek száma 2018 szeptemberéig

Prioritás	Mennyiség (db)
TOP-1	1381
TOP-2	659
TOP-3	1566
TOP-4	783
TOP-5	373
TOP-6	883
TOP-7	99
Összesen	5744

Forrás: www.palyazat.gov.hu alapján saját szerkesztés

Ezek után került sor az adatbázis rendezésére, azaz összevontam a nyertes települések pályázatait. Az adatbázis alapján összesen 1733 település rendelkezett győztes pályázattal, a települések összesen 1 128 047 974 324 Ft forrást nyertek el céljaik megvalósításához. A legtöbb győztes pályázattal Borsod-Abaúj-Zemplén megye települései rendelkeztek (szám szerint 206), míg a lista ellentétes oldalán Csongrád megye állt 59 támogatott projekttel.

Az adatbázis második feléhez az érintett települések, megyék, régiók társadalmi-gazdasági mutatóinak legyűjtésére került sor a Statisztikai Hivatal adatbázisaiból. Legyűjtöttem a települések létszámadatait, az önkormányzati gazdálkodás főbb adatait, a helyi adóbevételek nagyságát mind település, mind megyei és régiós szinten. Megyei és régiós szinten a bruttó hazai termék adatok is rendelkezésre álltak.

Az elemzéseket matematikai-statisztikai módszerekkel végeztem. Az elemzésnél a vizsgálatok elvégzésére adatbázis-kezelő (Excel) segítségével (matematikai és statisztikai függvények, valamint PIVOT tábla) került sor. Az adatok kapcsolatának vizsgálata (korreláció) SPSS 22.0 alkalmazásával történt. Korrelációs számítás elvégzésére jellemzően akkor kerül sor, amikor a különböző változók egymásra gyakorolt hatását kívánjuk vizsgálni. A korrelációs számítás a különböző változók közti kapcsolat irányát és szorosságát jeleníti meg (Molnár 2015). A különböző változók közti kapcsolat irányát a korrelációs együttható előjele, szorosságát a korrelációs

együttható abszolút értéke mutatja meg (Sajtos – Mitev 2007). A Pearson-féle korrelációs együttható (r) értéke -1 és $+1$ közt helyezkedik el: az 1 -hez közeli értékek (abszolút értékben) szoros kapcsolatra, a 0 körül mozgó értékek pedig korrelálatlanságra (kapcsolat hiányára) utalnak (Hunyadi – Vita 2008).

Barna és társai (2006) ennél keményebb kritériumokat fogalmaztak meg, eszerint:

$0,0 < |r| < 0,4 \rightarrow$ laza kapcsolat,

vagy nincs kapcsolat

$0,41 \leq |r| < 0,7 \rightarrow$ közepes kapcsolat,

$0,71 \leq |r| < 0,91 \rightarrow$ szoros kapcsolat,

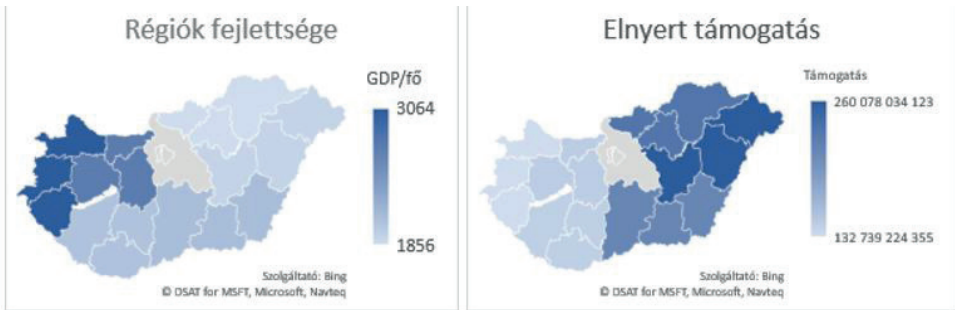
$0,91 \leq |r| > 1 \rightarrow$ nagyon erős kapcsolat van a különböző változók közt.

4. Eredmények

Vizsgálatomat három lépcsőben végeztem el. Először regionális szinten elemeztem a megítélt támogatások és a regionális fejlettség kapcsolatát. Megvizsgáltam mindenekelőtt a magyarországi konvergencia régiók fejlettségét, a használt mérőszám az egy főre jutó GDP volt. Látható, hogy a régiós térképen vizualizálva a NUTS II. szintű régiókat, a legfejlettebb a Nyugat-magyarországi volt, a legkevésbé fejlett pedig az Észak-magyarországi régió volt. Ha az elnyert támogatások nagyságát nézzük, akkor az Észak-alföldi régió kapta a legtöbb forrást, míg a legkevésbé a Közép-dunántúli régióba jutott (1. ábra)

A vizuális ábrázoláson túl azt is megvizsgáltam, hogy van-e kapcsolat az egy főre jutó GDP és az elnyert támogatás nagysága között. Korrelációs számítást végeztem, a kapott adatot értelmezve pedig megállapíthatjuk, hogy magas

1. ábra: A régiók fejlettsége és a kapott támogatások

Forrás: www.palyazat.gov.hu és KSH alapján saját szerkesztés

szignifikanciaszint mellett a korrelációs együttható értéke nagyon erős, már-már függvényszerű negatív kapcsolatot tár fel, így kijelenthető, hogy minél alacsonyabb fejlettségi szinten állt az adott térség, annál magasabb támogatáshoz jutott ($r=-0,824$; $p=0,05$)

A kapcsolat igazolása után koordináta-rendszerben ábrázoltam a két dimenziót (támogatás nagysága, egy főre jutó GDP). A 2. ábrán látható, hogy a hat konvergencia régióból kettő szinte tökéletesen illeszkedik egy képzeletbeli egyenesre, ez is mutatja a korreláció erősségét. Azonban az is látható, hogy két-két térség esetében eltérést vehetünk észre. A Dél-alföldi régió és a Nyugat-dunántúli régió pozitív irányba, a Közép-dunántúli régió és a Dél-dunántúli régió pedig negatív irányba tér el az egyenestől, így megfogalmazhatjuk azt, hogy regionális szinten érvényesült a „minél fejletlenebb, annál több forrást”-elv, nyertesnek a Dél-alföldi régió és a Nyugat-dunántúli régió tekinthető, e két régió kapott arányaiban magasabb támo-

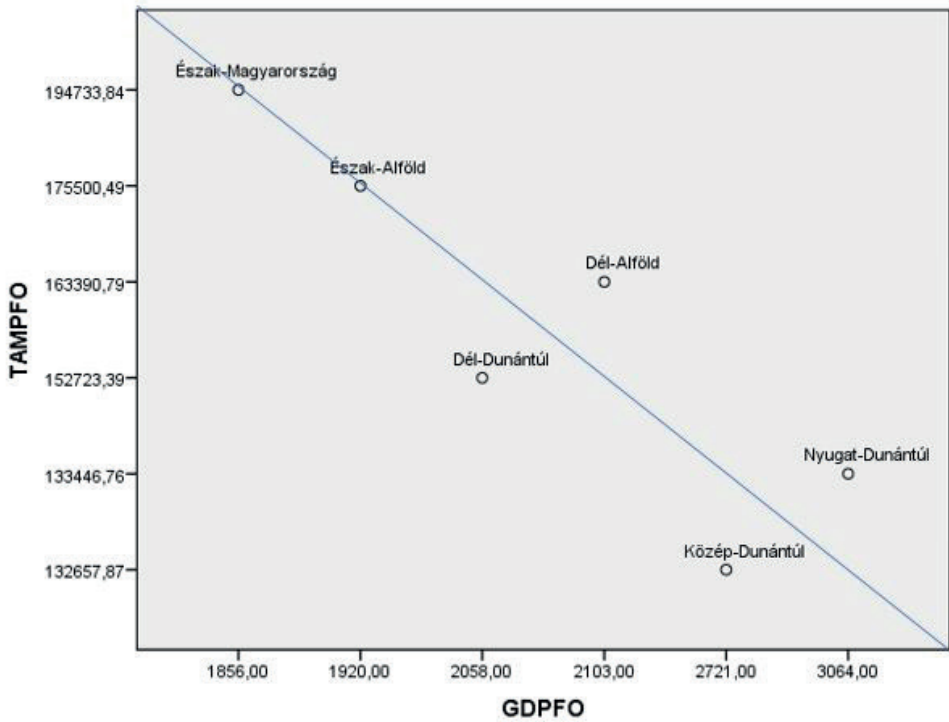
gatást, mint amit a gazdasági potenciálja indokolt

A regionális szint után a fenti vizsgálatokat megismételtem megyei szinten is. A vizsgálat során vizualizáltam a megyei szintű egy főre jutó GDP-t és a kapott támogatásokat az egyes megyékre vetítve. Mint az a 3. ábrán is látható, a kapcsolat már a térképes ábrázolásnál sem mutat egyértelműen leolvasható összefüggést, hiszen míg a legalacsonyabb az egy főre jutó hazai termék Nógrád megyében volt, addig a legtöbb támogatást Borsod megye realizálhatta.

Megvizsgálva a megyék esetében az egy főre jutó GDP és a kapott támogatások korrelációját, a fentieket nem támaszthatom alá, ebben az esetben is jelentkezik a szignifikáns erős negatív irányú kapcsolat ($r=-0,848$, $p=0,01$).

A kétdimenziós ábrázolást megvizsgálva a megyék esetében (4. ábra), megfigyelhetjük, hogy a várt kapcsolat (minél alacsonyabb a megye fejlettsége, annál több támogatást kapott) szintén megfigyelhető. Az alacsony egy főre jutó GDP-vel rendelkező megyék közül

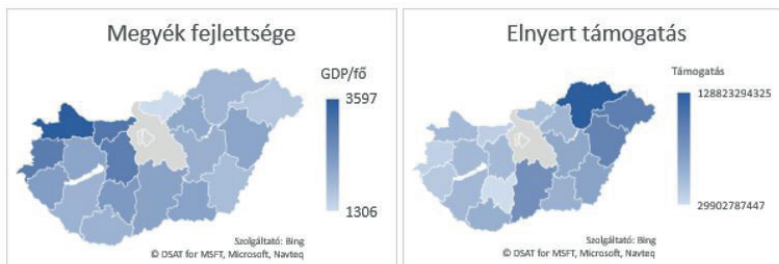
2. ábra: Az egy főre jutó GDP és az elnyert támogatások kapcsolata régiós szinten

Forrás: saját szerkesztés

3. ábra: A megyék fejlettsége és a kapott támogatások

Forrás: saját szerkesztés

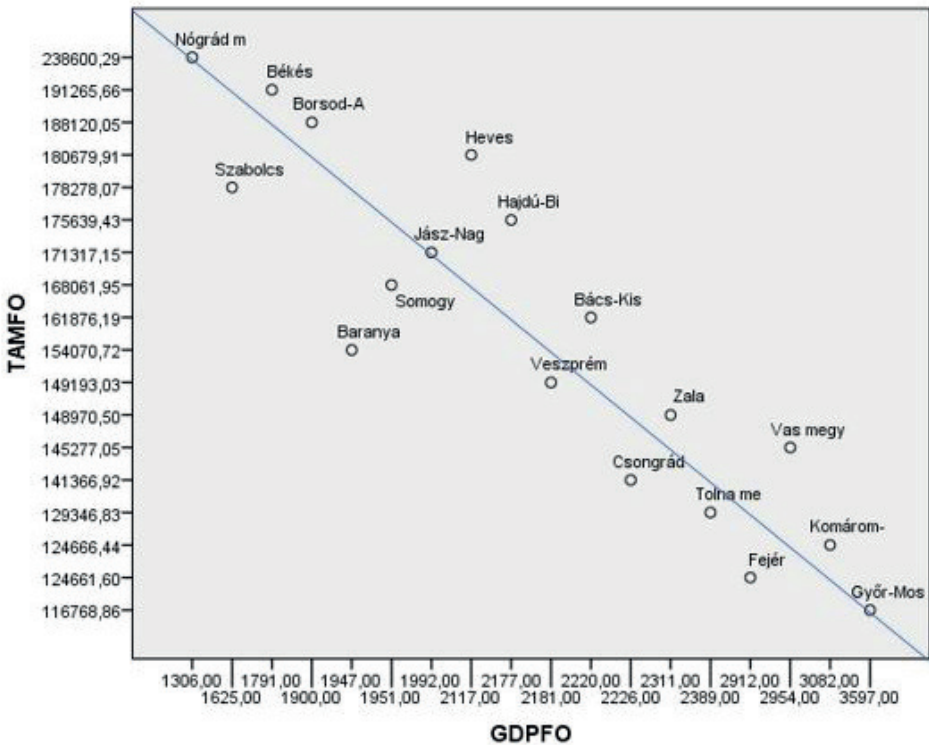
Szabolcs, Baranya és Somogy rosszul teljesítettek a forrásallokációnál, míg Heves, Hajdú-Bihar, Békés és Borsod teljesítményükhöz képest jól hívták le a forrásokat.

Település szinten vizsgálódva már nem volt lehetőség arra, hogy az egy főre jutó GDP-hez viszonyítsam a kapott támogatásokat. Így ebben az esetben az önkormányzatok bevételéhez és a népességszámhoz mértem az elnyert forrásokat. A kapcsolat ekkor is szignifi-

káns, de nagyon gyenge, így elmondható, hogy településszinten nincs kapcsolat az egy főre jutó támogatás és az egy főre jutó települési bevétel között ($r=0,087$; $p=0,01$).

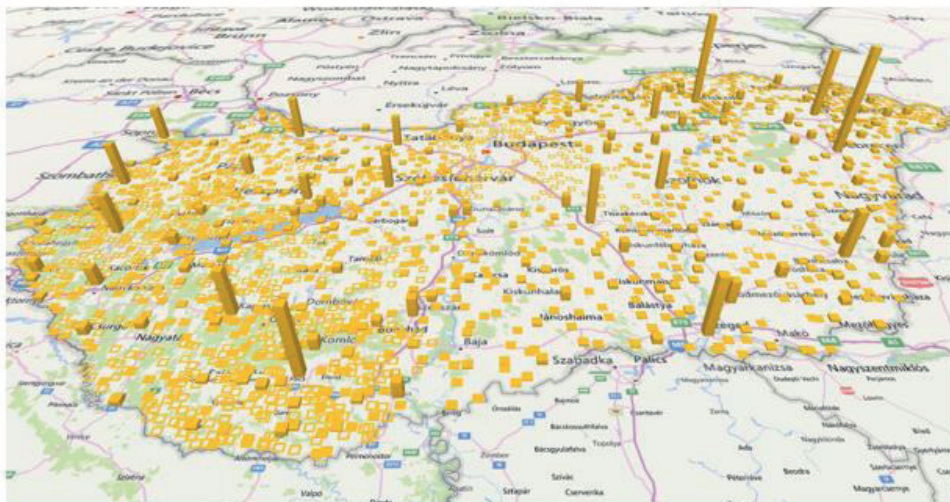
Amennyiben a településekre jutó támogatások mennyiségét próbáljuk vizuálisan szemléltetni, látható, hogy hangsúlyosan az elmaradottabb térségek felé áramlott a támogatások zöme.

4. ábra: Az egy főre jutó GDP és az elnyert támogatások kapcsolata megyei szinten

Forrás: saját szerkesztés

5. ábra: TOP támogatások eloszlása a települések között

Forrás: saját szerkesztés

Néhány statisztikát megvizsgálva elmondható, hogy a legtöbb nyertes projekttel Debrecen (115 db) rendelkezik, majd Miskolc (112 db) és Szeged (67 db) következnek. Az elnyert források nagyságát tekintve szintén Debrecen áll az élen 48,6 Mrd forinttal, Miskolc (44,7 Mrd) és Nyíregyháza (33,3 Mrd Ft) előtt. Ha az egy lakosra jutó támogatást nézzük, akkor Harasztifalu (Vas megye) lakóira jut a legmagasabb forrás (8,94 millió Ft/fő), ha pedig figyelembe vesszük az önkormányzat bevételeit és a lakosság számát, akkor Girincs település (Borsod) a TOP pályázatok eddigi nyertese. Girincs esetében az egy főre jutó támogatás 6,3 millió, az Önkormányzat minden Ft bevételeire 24 Ft támogatás jut.

5. Következtetések

Ha az eddigi elnyert TOP pályázatok NUTS II. és III. szinten vizsgáljuk, akkor szinte maradéktalanul teljesül az

az alapelv, hogy a felzárkóztatás érdekében a fejletlenebb térségeket kell forrással ellátni. Település szinten már láthatóan inkább a helyi érdekek mentén zajlott a források elosztása.

A ciklus végén (2020-ban) érdemes lesz megvizsgálni, hogy hogyan alakultak a fenti megállapítások az összes forrás elosztása után. További vizsgálati lehetőség az egyes megyéken belüli forráselosztást vizsgálni, ehhez azonban a kvantitatív vizsgálatokon túlmenően a kvalitatív kutatásra is szükség lesz.

DÁNIEL ZOLTÁN ANDRÁS

Felhasznált irodalom

Barna K. — Nagy M. — Molnár T. (2006): Egyszerűen statisztika II. Budapest: Perfekt Kiadó.

Bartik, T. J. (1995) Economic development strategies. — Upjohn Institute Staff Working Paper, Kalamazoo, Michigan

Bennett, R. J.—Krebs, G. (1991) *Local Economic Development. Public-Private Partnership Initiation in Britain and Germany*. London—New York: Belhaven Press, 393-420.

Enyedi Gy (1985): A terület- és településfejlesztéssel kapcsolatos tudományos kutatások fő irányai és feladatai, *Területi statisztika* 35., 1-9.

Hoffman I. (2015): *Bevezetés a területfejlesztési jogba*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

Hunyadi L.—Vita L. (2008): *Statisztika I és II*. Budapest: Aula kiadó.

Kollár K. (2012): A helyi gazdaságfejlesztés szereplőinek vizsgálata. in: *Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század első évtizedeiben*, Kautz Gyula Emlékkonferencia, Győr. <http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2011/kreativgondolkodas/KollarKatalin.pdf>

Lengyel I. (2003): *Verseny és területi fejlődés: Térségek versenyképessége Magyarországon*. Szeged: JATE Press.

Mezei C. (2006): A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása. *Tér és társadalom* XX. évf. (2006), 85-96.

Molnár T. (2015): *Empirikus területi kutatások*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Sajtos L. — Mitev A. (2007): *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Budapest: Alinea Kiadó.

Syrett, S. (1995): *Local Development: Restructuring. Locality and Economic Initiative in Portugal*. Ashgate Publishing Company, Avebury

Szigeti E. (2006): *Terület- és településfejlesztési ismeretek*. Budapest: Magyar Közigazgatási Intézet.

Tftv: A területrendezésről és területfejlesztésről szóló 1996. évi XXI. törvény

Wilson, P. A. (1995): *Embracing Locality in Local Economic Development*. — *Urban Studies*.

Wong, C. (1996): *What is local economic development? A conceptual overview* — Occasional Paper, University of Manchester.